

Fóti Péter: Egy radikális iskolareform körvonalai (2006) – I. rész

október 20, 2014

Rövid esszék az iskolakötelezettségről, a tesztek értelmetlenségéről, a külső és belső motiváció különbségéről és a tanulás igazi értelméről

Van-e értelme az iskolázást kötelezővé tevő törvényeknek?

Az iskolakötelezettséget elrendelő törvényeknek annak idején az volt az értelmük, hogy megvédjék a gyerekeket azoktól a felnőttektől, akik őket az iskola helyett gazdaságilag kizsákmányolták volna. Sok tanulatlan ember szívesebben látta volna, ha gyerekeit a gazdaságban foglalkoztatja ahelyett, hogy iskolába mentek volna. A kötelező iskolalátogatást elrendelő törvényeket ennek a megfontolásnak alapján hozták.

A mai felnőtt társadalom nagy többsége ma is helyesnek tartja ezeket a törvényeket. Én magam azonban azt gondolom, hogy a kérdést újra kellene gondolni, és sok érv szól amellett, hogy a kötelező iskolázást elrendelő törvényeken változtatni kellene. Az alábbiakban igyekszem összefoglalni érveimet.

Egyik első érvem az, hogy a mai világban a gyermekmunka piaca összeszűkült. Nagyon kevés szülő tartaná ma otthon gyerekeit azért, hogy őket a gazdaságban alkalmazza. A fontosabb érv, hogy sajnos a mai iskola sok szempontból éppen azt teszi sok gyerekkel, amit annak idején a rövidlátó szülők tettek:

rombolja, és sok szempontból kizsákmányolja őket.

A kötelező iskolalátogatás praktikus azt jelenti, hogy az iskola hatalmat kapott arra, hogy az év napjainak többségében a gyerekeket falai közé zárja annak ígéretével, hogy ott oktatás, nevelés folyik. Sajnos a két funkció nagyon nagy mértékben kioltja egymást. Az iskola nem lehet egy időben börtön és oktatási intézmény. Az iskola sokat profitálhatna abból, ha a jövőben nem börtön jellegű intézmény lenne.

Egyrészt biztosan megszűnne az iskolai vandalizmus. A gyerekek, akik a maguk módján lázadnak a kötelező iskolában tartás ellen, nem rombolnák tovább az iskola berendezését, ablakait és környezetét. A kötelező iskolázás által keltett gyűlölet elenyészne, és a javítás költségei csökkentenék az iskolai költségvetést.

Praktikus lenne a kötelező iskolába járás megszüntetése egy másik okból is: nem lenne szükség arra az egész bürokratikus apparátusra, amely ellenőrzi a gyerekek iskolai jelenlétét, és amely megterheli a tanárok és az iskolai apparátus munkáját, nem beszélve azokról, akiknek feladata az iskolakerülők felkutatása és iskolába kényszerítése. Nem lenne szükség olyan gyakran szép szavakkal fedett intézményekre, amely nem mások, mint a rendőrség meghosszabbított karjai azon gyerekek hatástalanítására, akik nem bírják elviselni az iskola kényszereit.

Ha ma megnézünk egy nyilvános könyvtárat, akkor ott azt látjuk, hogy a gyerekek, nagyon kevés kivételtől eltekintve, hasonlóan viselkednek ott, mint a többi felnőtt. Semmi esetre sincs szükség arra, hogy ott állandóan felügyeljék őket, mint ahogyan azt ma sok iskolában teszik. Ha az iskola, hasonlóan a könyvtárhoz egy erőforrás lenne, amit mindenki szabadon igénybe vehet, akkor megszűnne az igény arra a rendészeti apparátusra, amely ma sok helyen jelen van az iskola életében

A mai iskola börtön jellegének legsúlyosabb következményei azonban az osztályteremben mutatkoznak meg. A mai viszonyoknak az a következménye, hogy a tanár-diák viszony egészen másképpen alakul, mint ahogy az egy szabad intézményben történne. A mai iskolában a tanár felügyelővé és rendőrré válik. Ez annak ellenére így van, hogy az iskolában nem teljesen tűnik el a mosoly, és sok tanár szeretheti a tananyagot, amit át kell adnia a gyerekeknek, de elsődleges funkciójuk mégis a fenyegetés és a kényszerítés. Ez alakítja át az iskolát csatatérre. Ennek a következménye az, hogy sok fiatal tanár, aki úgy megy az iskolába, hogy elsősorban tanítani akar, lassan gondolkodásában átalakul, és a gyerekeket egy idő után ellenségének tekinti. Cinikusokká válnak eredeti segítő és tanári funkciójukkal kapcsolatban, és lassanként elkezdik utálni a gyerekeket, akiket azután akár meg is aláznak, vagy bántalmaznak. (Az iskolai tanárverések kapcsán nem szeretnék a „ki kezdte?” vitába bonyolódni. Egész cikkem arról szól, hogyan lehetne megszüntetni mindenféle erőszakot az iskolában.) A kötelező iskolalátogatási törvények mellett nem lehetséges az, hogy baráti és segítő viszony alakuljon ki vagy maradjon fenn a tanárok és a gyerekek között. Ez ugyanúgy lehetetlen, mint egy börtönben, ahol nem uralkodhat baráti viszony az őrök és a fegyencek között.

Sajnos számos olyan esetet ismerek nemcsak szerte Magyarországon, hanem más országokban, így Ausztriában is, ahol élek, hogy gyerekeket az iskolában bántanak, fenyegetnek, tönkretesznek. Ilyen esetekben a szülőknek jó esetben lehetőségük van arra, hogy a gyereket másik tanárhoz vagy másik iskolába vigyék. Mindez azonban nem minden esetben működik, és itt arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy ezek a jelenségek, nem csupán egyediek és egy-egy tanár rossz hangulatából, vagy nehéz életviszonyaiból eredeztethetőek, hanem rendszer jellegűek, és összefüggnek az iskoláztatás kötelező voltaival.

Az egyik legális lehetőség Magyarországon is, mint Ausztriában

a gyerekek otthoni tanítása. Amennyiben a szülőnek lehetősége van ezt megtenni, és a gyereket (gyerekeket) minden félévben sikeresen levizsgáztatja, akkor ilyen módon elkerülheti az iskola ártalmait. Erre azonban csak keveseknek van lehetőségük. Ezért lenne fontos a kötelező iskolalátogatási törvények újbóli átgondolására.

Az iskola humánus feladata az lenne, hogy ott minden gyerek fejlődhessen, aki oda akar járni,. A mai bürtönszerű iskola nem teljesíti ezt a küldetést. A kommunista uralom idején ugyanúgy kötelező volt az iskolázás, mint ma, és még a szabad iskolaalapításra sem volt lehetőség. Ma ezzel szemben jobbak a viszonyok, de a magániskolák sokkal rosszabb helyzetben vannak, mint az államiak. Azoknak a szülőknek, akik összeállnának, és maguk vennék kezükbe gyerekeik nevelését, nagy nehézségekkel kell számolniuk. Iskolaépületet kell bérelniük vagy venniük, rengeteg papírmunkát kell végezniük, és rengeteg feltételnek kell eleget tenniük. A szülőknek ma kényelmesebb oktatási-nevelési feladataikat az iskolára bízniuk, de ezzel észrevétlenül áldozatául esnek egy rossz rendszernek. A mai iskola sok vonatkozásban felelőtlen és önállótlan embereket nevel. Az iskolában a gyerekek egyoldalúan intellektuális tudást kapnak úgy közvetítve, ahogyan azt nem tudják feldolgozni. Az iskolában nincs beleszólásuk abba, hogy mit tanuljanak, hogyan éljenek az iskolában.

Egy szülők által alapított iskolában, ha nemcsak az iskola kötelező jellegét változtatnák meg, hanem lazítanák a tanterv kötelező jellegét is, akkor a gyerekek saját iskolázásuk felelősebb alanyává válhatnának.

A mai mamut iskolák helyett kis iskolákra lenne szükség, ahol mindenki ismeri egymást. Az iskolában a fegyelem légköre helyett a szeretet légköre uralkodna. Az iskolában nemcsak tanárok tanítanának, hanem minden ember, aki szívesen tölti idejét gyerekek társaságában, és akitől a gyerekek szívesen tanulnak.

Az iskola merev órastruktúrája helyett az időbeosztást a gyerekek igényei szabnák meg. Természetesen nem lenne ezekben az iskolákban bürokrácia, nem lenne osztályozás, nem lennének dolgozatok. Mindezekre nem lenne szükség, és a gyerekek mégis sokkal jobban fejlődnének.

Az iskolákban önkormányzatok működnének, amelyekben a felnőtteknek és a gyerekeknek egyaránt személyenként egy szavazati joga lenne. Az iskolagyűlések lennének az iskola legfelső döntéshozó fórumai. Itt lehetne viselkedési problémákat megbeszélni, a közös élet legjobb szabályait kialakítani, és újra és újra felülvizsgálni, hogy azok az ott tanulók és tanítók igényeit a legjobban kielégítsék.

A gyerekek ezekben az iskolákban idejüknek azt a részét töltenék el, amelyet valóban erre az iskolára szánnak. Az iskola nem venné el idejüket más érdekes projekteken való részvételtől. Ide tartozhatnának olyan projektek is, ahol a fiatalok valóban produktívan dolgozhatnának, és ezzel pénzt is kereshetnének.

Ez a rendszer valóban oda vezetne, hogy a gyerekek intelligensek, okosak lennének. Nem mindenoldalúan fejlettek – mert ilyen nincs, és ez kitűzni is csak szemfényvesztés –, hanem azokban a dolgokban jók, amelyekhez érdeklődésük, kedvük van, és amelyeket ezért magas színvonalon művelnek.

A tanárok ezekben az iskolákban nem lennének felügyelők és börtönőrök. Biztosak lehetnének, hogy a gyerekek, akik óráikon bent ülnek, azért vannak ott, mert meg akarnak tanulni tőlük valamit. A tanároknak, bármilyen furcsán is hangzik, nem kisebb, hanem nagyobb jogaik lennének. Az órát zavaró gyereket nyugodt szívvel kiküldhetnék, mert az a velük kötött megállapodást megszegte, és zavarta a többieket. A tanárok feladatai közül a rendőri szerep eltűnne, és magukat a gyerekek megismerésének és fejlesztésének szentelhetnék. Mindezt természetesen nem valami menetrend, hanem a gyerekek igényei és fejlettsége szerint. A tanárok idejük egy részében

tanulókká válhatnának, és őket ugyanúgy megilletné a kutatás szabadsága, mint a tanulókat. Idejük egy részét az iskolán kívül tölthetnék el, és élményekkel gazdagon térhetnének ide vissza.

Nem gondolom, hogy érveim egy csapásra meg tudnák változtatni a felnőtt társadalom nagy részének véleményét, de szeretnék ahhoz hozzájárulni, hogy egy újragondolás elkezdődjön.

A tesztek ellen

Mi az oka annak, hogy bár szenvedélyesen érdekel az iskolarendszer, a tanulás, a fiatalok és a világ jövője, mégsem olvasom szorgalmasan a PISA felmérések eredményét?

Ennek oka az, hogy nem hiszek a tesztekben.

Csak abban hiszek, hogy a gyerekek természetüknél fogva, ha erről nem szoktatják le őket, szeretnék minél jobban elsajátítani a világot, és ebben kiválóak is, és a tesztelés, mérés csak rontja a helyzetet, és eltántorítja őket az igazi tanulástól.

A mai tanárok legtöbbször hisz abban, hogy a tesztelés természetes része az oktatási folyamatnak. Én nem hiszek ebben, és azt gondolom, hogy az alább felsorolt kivételeken kívül a tesztelés inkább káros, mint jó, és a tesztelés károsítja, hátráltatja a tanulást.

Bizonyos körülmények között a tesztelés hasznos és elfogadható: Ha valaki felvételt szeretne nyerni egy zenekarba, akkor bizonyítania kell, hogy tud a zenekar színvonalán zenélni, Ha építészként akar dolgozni, akkor bizonyítania kell, hogy a ház, amit építene, nem fog összedőlni. Ha sebészként akar dolgozni, akkor a gyakorlatban kell megmutatnia, hogy képes operálni anélkül, hogy károsodást okozna a betegekben.

Akkor is jogos a tesztelés, ha valaki önszántából le akarja mérni saját fejlődését. Egy zenész tudni akarja, hogy képes-e egy zenedarabot adott ütemben lejátszani, A teniszjátékos szerváival kipróbálja, hogy biztosan tud e a pálya meghatározott helyére szerválni. Egy tanuló felírhatja az idegen nyelv szavait kártyákra, és kipróbálhatja, hogy mennyit jegyzett meg belőlük helyesen. Minden komoly gyakorlás egyben önmagunk ismereteinek tesztelése is.

Sajnos az iskolai tesztek nem ilyenek. A gyerekeket nem azért teszteljük, mert meg akarjuk tudni, hogy mennyire tudnak valamit, amit maguk meg akarnak tanulni, nem azért teszteljük őket, mert meg akarjuk védeni a többi embert attól, hogy a tesztelt gyerek tudatlansága miatt kárt okozzon másoknak. Az iskolai tesztek oka más, és a valóságos ok is más, mint amit nyilvánosan állítunk. A tanárok a nyilvánosságnak és maguknak is azt állítják, hogy a tesztek arra valók, hogy megállapítsák a gyerekekről, mit tudnak, és így jobban tudjanak nekik segíteni. Ez az állítás azonban az esetek döntő többségében nem állja meg a helyét. A tesztek elsősorban két másik dologra valók: elsősorban arra, hogy a gyerekek azt tanulják, amit mi szeretnénk, hogy tudjanak, másodsor pedig arra, hogy alapot adjanak nekünk arra, hogy az eredmények szerint jutalmakat és büntetéseket osszunk ki – mert ez az oktatási rendszer, mint minden kényszerre alapozott rendszer működési módja.. A tesztek fenyegetése alatt a gyerekek dolgoznak a nekik kiadott feladatokon, és az elvégzett tesztek alapján megdicsérhetjük azokat, akikről azt gondoljuk, hogy a legjobban tanulták meg az anyagot.

Sokak szerint ez az egyetlen természetes rendszer, és nincs alternatívája. Nekem nem természetes, és nem támogatom. Nem támogatom, mert nem hiszem, hogy a felnőttek feladata lenne a mai mértékben azt eldönteni, hogy mit tanuljanak a gyerekek. Nem támogatom a rendszert azért sem, mert nem hiszek abban, hogy jó módszer, ha a gyerekeket így vesszük rá arra, hogy azt tanulják, amiről mi azt gondoljuk, hogy meg kell tanulniuk.

Nem hiszek abban, hogy a gyerekeket büntetni és dicsérni kellene annak érdekében, hogy tanuljanak. Erre csak akkor van szükség, ha kizárjuk őket a tananyag meghatározásából.

Mindazonáltal tudom, hogy a tanár – és még a gyerektársadalom nagyobb része is – elhiszi, hogy a tesztek, ha fenyegető eszközök is, alkalmasak a gyerekek tudásának lemérésére. A helyzet az, hogy a teszt megírása a gyerek figyelmét legalább annyira a tesztelő felé fordítja, mint a tananyag felé. A teszttel kapcsolatban a tesztelő nem segítő a továbbiakban, hanem ellenség. A teszt, a tesztek rendszere arra készíteti a tanulót, hogy ne arra koncentráljon, mit is szeretne megtudni a világról, hanem arra, hogy jól végezze el a tesztet. Ez pedig nem ugyanaz. A tesztek rendszerének elhatalmasodása oda vezet, hogy a gyerekek elvesztik érdeklődésüket, és az iskola befejeztével hosszú időre van szükségük, hogy kiheverjék a rendszer negatív hatásait, és újra saját érdeklődésük szerint képesek legyenek tanulni. Sokuknak azonban ez soha nem sikerül.

A tesztek rossz hatása abban is megfigyelhető, hogy a gyerek nem feltétlenül azt a tanárt tartja jónak, aki a gyerekek igényeit figyelembe véve jól tanít, hanem azt, akinek tesztjeit jól ki lehet számítani, vagy a tesztekkel előre időben bejelenti stb.

A tesztelés – mert benne két ellenfél találkozik, ahol minden eszköz megengedett a másik fél becsapására – arra is inspirál, hogy a gyerekek illegális eszközöket vegyenek igénybe a jó eredmények elérése érdekében. Ezt ugyan el lehet ítélni, de ha a dolgokat nem ragadjuk ki egész környezetükből, akkor azt is mondhatjuk, hogy a tanárok és a diákok döntően különböző szituációja feljogosítja a tanulót az „illegális” eszközök használatára. Tudom, hogy ezekért a mondatokért majd megköveznek.

Ha a teszt eredményétől függően nemcsak a tanuló, hanem a tanár is megítéltetik, akkor a helyzet tovább rosszabbodik, és

a teszt eredménye végképp eltér majd attól, amit a tanuló tudásának nevezhetünk. Ebben az esetben ugyanis bizonyos értelemben a tanár és a gyerekek közös hajóban eveznek és az ellenség valahol az iskolán kívül található, a Minisztériumban, vagy az EU vagy más szervezet valamilyen irodájában. A tanár ilyen esetben gyakran a maga előnyét nézve becsapja a tesztelőt azzal, hogy a gyerekeknek elárulja a teszt részleteit, vagy más módon segíti őket. A tanulás, a tudás itt is másodlagossá vált.

A tesztek természetesen úgy kell összeállítani, hogy a tanulók egy része ne tudjon minden kérdésre válaszolni, vagyis a teszt be tudja tölteni feladatát: Az okosokat el tudja választani a butáktól. A tesztek tehát jutalmaznak és büntetnek. Elméletben a büntetésnek ösztönöznie kellene a „buta” tanulót a tanulásra. Valójában nem ez történik, hanem gyakran a „buta” tanuló elfordul a tanulástól, feladja aspirációit, vagy ilyen vagy olyan módon lázadóvá válik, és ennek következményeképpen konfliktusokba kerül a felnőttekkel. A másik lehetőség sem jobb. Azok, akiket a rendszer butának bélyegez, megpróbálják más eszközökkel bizonyítani tudásukat. Súgásra várnak, megpróbálják meghasalni az eredményt stb.

Hadd térjek ki még egy gyerekcsoportra, akit a tesztek hátrányosan érintenek. Ezek azok a gyerekek, akik lassan dolgoznak. A tesztek hátrányosan érintik azokat, akik biztosak akarnak lenni a dolgukban, és hosszasan átgondolják a kérdéseket. Hátrányosan érintik azokat, akik nem jól viselik a vizsgaszituációkat, akik félnek a megmérettetéstől. Az ilyen gyerekeket egy újabb kudarc még mélyebbre kergetheti ezekben a félelmekben. Vannak, akik már direkt írnak rossz tesztek, ezzel maguknak ártva, de egyben bosszút is állva.

Miért van akkor mégis az, hogy sokan azok közül is, akik a teszt rendszerének áldozatai, védelmükbe veszik a rendszert? Ennek az az egyik oka, hogy nem képesek saját eredményeiket a rendszernek tulajdonítani, hanem magukat vádolják, ha egy-egy teszt sikertelen. Az egész rendszer is ezt sugallja. Te vagy a

hibás, mert nem tanultál eleget. Ebben a rendszerben nem lehet felvetni a kérdést: vajon nem lenne helyesebb olyasmit tanulni, ami a gyerek érdeklődésének megfelel? Más eredményeket kapnánk.